महाराष्ट्र शासन

सैनिक कल्याण विभाग, महाराष्ट्र राज्य

नागरिकांची सनद

२०२२

Department of Sainik Welfare
सत्यमेव जयते
Ghorpadi, Pune

प्रस्तावना

सैनिक कल्याण विभागाची 'नागरिकाची सनद' प्रसिध्द करताना मला अतिशय आनंद होत आहे. सध्याचे जग हे जागतिकीकरणाकडे वेगाने वाटचाल करीत आहे. या स्पर्धेच्या युगात सर्वच संस्थाना त्यांच्या कामाचा तसेच सेवांचा दर्जा राखणे अत्यंत आवश्यक आहे. या पार्श्वभूमीवर केंद्र व राज्य शासनाच्या स्तरावर सुरु केलेल्या प्रशासकीय सुधारणांच्या कार्यक्रमांत विविध शासकीय विभागांकडून नागरिकांना दिल्या जाणाऱ्या सेवांचा दर्जा उंचविण्यासाठीच्या उपाययोजनांवर भर दिला जात आहे. महाराष्ट्र राज्यातील माजी सैनिक व त्यांचे कुटुंबिय हा केंद्रबिंदू मानून शासनाकडून पुरविण्यात येणाऱ्या विविध प्रकारच्या सेवा व योजनांची अंमलबजावणी करताना पारदर्शकता, नियमांप्रमाणे काम, कालमर्यादा, कामाचा दर्जा, कार्यक्षमता राखणे व शासकीय सेवा पुरविण्यामध्ये स्तर निश्चित करुन जबाबदारी निश्चित करणे इत्यादि बाबी 'नागरिकाची सनद" या माध्यमातून साध्य करण्याची संकल्पना आहे. 'नागरिकाची सनद' चे लोकाभिमुखता, प्रतिसादशिलता, पारदर्शकता व गतिमानता हे महत्वाचे पैलू आहेत. त्या अनुषंगाने सैनिक कल्याण विभागाचे संगणकीकरण करुन www.mahasainik.gov.in ही वेबसाईट दि. १५ मे २००२ पासून कार्यान्वयित होती ती माहे जून २०१९ पासून तांत्रिक अडचणी मुळे बंद करण्यात आली. या विभागाची वेबसाईट www.mahasainik.maharashtra.gov.in ही वेबसाईट १५ जानेवारी २०२२ पासून चालु करण्यात आली आहे. या वेबसाईटवर विभागाचा संक्षिप्त इतिहास, संपर्कासाठी सैनिक कल्याण विभाग व विभागाच्या अधिपत्याखाली कार्यरत असलेल्या सर्व जिल्हा सैनिक कल्याण अधिकाऱ्यांची नांवे, कार्यालयाचा पत्ता, दुरध्वनी क्रमांक, ई-मेलचा पत्ता, माजी सैनिकांच्या मुलां/मुलींसाठी सैनिक कल्याण विभागामार्फत चालविण्यात येणाऱ्या वसतिगृहांची माहिती, वसतिगृह प्रवेश नियम, माजी सैनिकांची व्याख्या आणि त्याच्या विषयी नेहमी विचारले जाणारे प्रश्न व त्यांची उत्तरे, केंद्रिय सैनिक मंडळाकडून सशस्त्र सेना ध्वजदिन निधी (AFFDF)/आर्मी ग्रुप इन्शुरन्स फंड(AGIF), आर्मी सेंट्रल वेल्फेअर फंड (ACWF)/ RMDF मधून दिल्या जाणाऱ्या आर्थिक मदतीबाबतची माहिती, महाराष्ट्र शासनामार्फत दिल्या जाणाऱ्या सवलती, विश्रामगृहे, अशंदायी स्वास्थ योजना, निवृत्ती वेतन, माहितीच्या अधिकारातंर्गत आवश्यक माहिती इत्यादि सेवा घरबसल्या उपलब्ध करुन देण्यात आलेल्या आहेत.

या पुस्तिकेतील पहिल्या भागामध्ये या विभागाची सर्वसाधारण माहिती देण्यात आली आहे. तर दुसऱ्या भागात प्रत्यक्ष 'नागरिकाची सनद' देण्यात आली आहे. भूमीका, कार्य विषयक माहिती, सैनिक कल्याण विभागांतर्गत सर्व जिल्हा सैनिक कल्याण कार्यालयांमार्फत परविण्यात येणाऱ्या सेवा, त्यासाठी आवश्यक कागदपत्रे, लागणारा कालावधी, सेवा विहित कालावधीत पुरविण्यात आल्या नाहीत तर कोणाकडे तक्रार/संपर्क साधावा त्या अधिकाऱ्यांचे पदनाम, व दूरध्वनी क्रमांक

Department of Sainik Welfare, Ghorpadi, Pune

उपसंचालक (प्रशा.)
सैनिक कल्याण विभाग, पुणे

यामध्ये देण्यात आले आहेत. मला खात्री आहे की, यात नमूद केल्यानुसार विहित कालावधीत आवश्यक सेवा माजी सैनिक व त्यांचे कुटुबियांना निश्चित कालमर्यादेत उपलब्ध होतील.

अनुक्रमणिका

अ. क्र.	विषय	पृष्ठ क्रमांक
	विभागाची सर्व साधारण माहिती	
१.	सैनिक कल्याण विभागाचा संक्षिप्त इतिहास-	४-७
२.	माजी सैनिकाची व्याख्या	७-९
३.	माजी सैनिक/विधवांना ओळखपत्र	९-१०
४.	माजी सैनिकांची नोकरीसाठी नोंदणी	१०-११
५.	सैनिक कल्याण विभागाच्या अधिपत्याखालील जिल्हा सैनिक कल्याण कार्यालयांमार्फत राबविण्यात येणाऱ्या योजना/ कार्यक्रम	११-१४
	(क) पुनर्वसन महासंचालनालय, नवी दिल्ली	
	(ख) केंद्रिय सैनिक मंडळ, नवी दिल्ली	
	(ग) राज्य शासनाच्या सवलती/योजना	
	(घ) सैनिक कल्याण विभागाच्या कल्याणकारी /विशेष निधीतून राबविण्यात येणाऱ्या योजना	
	(च) छात्रपुर्व प्रशिक्षण केंद्र, नाशिक	
६.	संगणकीकरण	१४
७.	सैनिक कल्याण विभागाकडून पुरविल्या जाणाऱ्या सेवा त्यासाठी लागणारी आवश्यक कागदपत्रे, कालावधी व सेवा पुरविणारा अधिकारी इत्यादि.	१५-२९

Department of Sainik Welfare • Ghorpadi, Pune • सत्यमेव जयते

उपसंचालक (प्रशा.)
सैनिक कल्याण विभाग, पुणे

विभागाची सर्वसाधरण माहिती

सैनिक कल्याण विभाग, महाराष्ट्र राज्याचा संक्षिप्त इतिहास

१.१. दिनांक २५ मार्च १९१९ रोजी मुंबई सरकार यांच्या युध्दविषयक विभागाच्या (War Department) आदेश क्रमांक-१०६१ अन्वये बॉम्बे सोल्जर्स बोर्डाची स्थापना करण्यात आली. ही स्थापना करण्यापाठीमागचा मुख्य हेतु माजी सैनिकांचे कल्याण हा होता आणि बॉम्बे सोल्जर्स बोर्डाच्या कार्यकक्षेत पुढील कार्यक्रमांचा (Activities चा) समावेश केला होता :-

क) जिल्हयातील युध्दविषयक कामाची नोंद (अभिलेख) तयार करणे.
ख) सैनिकांना जमीन आणि अनुदान प्रदान करणे.
ग) माजी सैनिकांना प्राधान्यक्रमाने शासकीय नोकरी देणे.
घ) युध्दात जखमी झालेल्या आणि अपंग झालेल्या सैनिकांची देखभाल करणे.
च) जे सैनिक सेवारत आहेत त्यांचे सर्व प्रकारचे हितसंबंध अबाधित राखणे.
छ) सैन्यात कपात झाल्यामुळे निर्माण होणा-या सामाजिक आणि आर्थिक परिस्थितीशी सुसंगत अशा बाबींविषयी सैन्यातील अधिका-यांशी सतत संपर्कात राहणे.
ज) सैनिकांच्या पाल्यांना शैक्षणिक सवलती पुरविणे.

१.२. मुंबई सरकाराचे युध्दविषयक विभागाचे सचिव यांना या बोर्डाचे अध्यक्ष म्हणून नेमण्यात आले होते आणि सचिव, पुनर्वसन समिती यांना या बोर्डाचे सचिव (सेक्रेटरी) नेमण्यात आले होते. तसेच पुढे नमूद केलेले मुख्य आणि सन्माननीय नागरीक यांची या बोर्डाचे सदस्य म्हणून नेमणूक करण्यात आली होती:-

क) ले. कर्नल एच.एच. जाम श्री. रणजितसिंहजी विभाजी के.सी.एस.आय,महाराजा नवागड
ख) मेहरबान पिराजीराव बापुसाहेब घाटगे, सी.एस.आय.सी.आय. इ, चीफ ऑफ कागल
ग) कमिशनर ऑफ सेंट्रल डिव्हिजन
घ) कमिशनर ऑफ सदनर् डिव्हिजन
च) रायबहादुर आर. जी. नाईक, एम. बी. ई.

उपसंचालक (प्रशा).
सैनिक कल्याण विभाग, पुणे

१.३. सुरुवातीस या बोर्डासाठी पुढे नमूद केल्याप्रमाणे १६ कर्मचा-यांना नियुक्त केले गेले होते.

क)	सचिव (सेक्रेटरी)	-	१
ख)	वरिष्ठ लिपिक	-	१
ग)	मुख्य लेखापाल	-	१
घ)	लिपिक	-	९
त)	शिपाई	-	४
	एकूण	-	१६

१.४. दिनांक ०७ सप्टेंबर १९१९ रोजी त्यावेळच्या भारत सरकारने सेंट्रल रिक्रुटींग बोर्ड बरखास्त केले आणि त्याच्या जागी इंडियन सोल्जर्स बोर्डाची स्थापना केली. असे करण्याचा हेतु असा होता की सैन्यात सेवारत असलेल्या सैनिकांना सैन्य सेवेतून कमी केल्यानंतर आणि सेवारत असताना दिवंगत झालेल्या सैनिकांना तसेच असैनिक या संवर्गातील व्यक्तींना आणि त्यांच्या अवलंबितांना असणा-या समस्यांबाबत तत्कालीन सरकारशी सल्लामसलत सुलभ करण्यात यावी या हेतुने सदर बोर्ड आर्मी डिपार्टमेन्ट ऑफ दि गव्हर्नमेन्टचे बरोबर संलग्न केलेले होते.

१.५. दुस-या महायुध्दात नौदल आणि वायुदल यामध्ये हळूहळू वाढ होत गेली आणि संरक्षण दलातील या विभागाचे सैनिकांच्या बाबत सुध्दा अशाच प्रकारच्या कल्याणकारी कामाविषयी एखादी संस्था असण्याची गरज भासू लागली होती आणि या कारणामुळे या बोर्डाची पुर्नस्थापना एप्रिल १९४४ मध्ये करण्यात आली.

१.६. दिनांक २४ जुलै १९५० रोजी मुंबई सरकार यांनी, त्यांच्या शासन निर्णय क्रमांक-SD/II/ ३२९ दिनांक २४-०७-१९५० अन्वये या बोर्डासाठी एक संपूर्ण कालावधीचा सचिव (सेक्रेटरी) यांची नेमणूक केली.

१.७. भारतीय संघराज्यामधील सर्व प्रांतांची भाषावार पुर्नरचना झाल्यानंतर मुंबई प्रांताचे नाव महाराष्ट्र राज्य करण्यात आले आणि त्या अनुषंगाने आता या विभागाचे नाव महाराष्ट्र स्टेट सोल्जर्स सेलर्स अॅन्ड एअरमन्स बोर्ड असे करण्यात आले आणि यानंतर या नावाची सुध्दा पुर्नरचना करण्यात येऊन आता हे नाव सैनिक कल्याण विभाग, महाराष्ट्र राज्य असे करण्यात आलेले असून या विभागासाठी पूर्वी नेमणूक केलेल्या सचिव या नावाने ओळखल्या जाणा-या पदाचे संचालक, सैनिक कल्याण विभाग, महाराष्ट्र राज्य, असे नामकरण करण्यात आले.

उपसंचालक (प्रशा)
सैनिक कल्याण विभाग, पुणे

१.८. यानंतर कालपरत्वे सैनिक कल्याण विभागाशी संबंधीत अशा कार्यालयांचे (केंद्रिय, राज्यस्तरीय आणि जिल्हास्तरीय कार्यालयांचे) जे विविध नामकरण करण्यात आले ते पुढीलप्रमाणे आहे.

बदलाचा दिनांक	केंद्रीय	राज्य	जिल्हा
मार्च १९५१	इंडियन सोल्जर्स सेलर्स अॅन्ड एअरमेन्स बोर्ड	स्टेट सोल्जर्स सेलर्स अॅन्ड एअरमेन्स बोर्ड	डिस्ट्रिक्ट सोल्जर्स सेलर्स अॅन्ड एअरमेन्स बोर्ड
नोव्हेंबर १९७५	केंद्रीय सैनिक बोर्ड	राज्य सैनिक बोर्ड	जिल्हा सैनिक बोर्ड
नोव्हेंबर १९८३	-	सैनिक कल्याण विभाग	जिल्हा सैनिक कल्याण कार्यालय

१.९. राज्य <u>सैनिक बोर्ड आणि जिल्हा सैनिक कल्याण कार्यालये शासकीय कार्यालये घोषित झाली: -</u> दिनांक ०८ मार्च १९६६ रोजी महाराष्ट्र राज्याचे सोल्जर्स सेलर्स अॅन्ड एअरमेन्स बोर्ड आणि त्याचप्रमाणे १८ जिल्हयांचे सोल्जर्स सेलर्स अॅन्ड एअरमेन्स बोर्ड ही महाराष्ट्र शासनाची शासकीय कार्यालये घोषित करण्यात आली आणि या अनुषंगाने या कार्यालयातील सर्व कर्मचारी वर्गसुध्दा राज्य शासनाचे कर्मचारी म्हणून घोषित केले गेले. या नंतरच्या कालावधीत आजपर्यंत १२ नवीन जिल्हा सैनिक कल्याण कार्यालये व ३ जिल्हा सैनिक कल्याण कक्षांची निर्मिती झाली आहे. ही सर्व कार्यालये जरी राज्य शासनाची शासकीय कार्यालये म्हणून घोषित केली असली आणि त्यातील कर्मचारी वर्ग सुध्दा जरी राज्य शासनाचे कर्मचारी म्हणून घोषित केले असले तरी या कार्यालयांसाठी होणारा खर्च, तद्वतच कर्मचा-यांच्या पगारावर आणि अन्य भत्त्यांवर होणारा खर्च हा केंद्र शासनाकडून ६० टक्के आणि राज्य शासनाकडून ४० टक्के अशा पध्दतीने उचलला जातो.

१.१०. माजी सैनिकांचे आणि त्यांच्या अवलंबितांचे कल्याण ही केंद्र शासनाची आणि राज्य शासनाची संयुक्त जबाबदारी आहे. तथापि, माजी सैनिकांच्या बहुतांश समस्यांचे समाधान राज्य शासनामार्फत केले जाते. माजी सैनिकांच्या कल्याणाचे काम करण्यासाठी आपल्या देशात एकंदर ३२ राज्य सैनिक मंडळे आहेत. ज्याप्रमाणे केंद्र शासनाला माजी सैनिकांच्या कल्याण विषयक सल्ला देण्यासाठी केंद्रीय सैनिक मंडळ अस्तित्वात आहे, त्याचप्रमाणे, राज्य आणि जिल्हा स्तरावर, राज्य सैनिक मंडळ आणि जिल्हा सैनिक मंडळ याचे गठण करण्यात आलेले असून त्यांची संरचना सल्लागार स्वरुपाची आहे. ही सल्लागार मंडळे जास्तीत जास्त विधायक कामे करण्याच्या दृष्टीने उपयुक्त आहेत. मात्र माजी सैनिकांचे कल्याण आणि पुनर्वसनाच्या सर्व योजना या फक्त राज्य

Department of Sainik Welfare * Ghorpadi, Pune *

उपसंचालक (प्रशा).
सैनिक कल्याण विभाग, पुणे

सैनिक कल्याण विभाग, महाराष्ट्र राज्य आणि प्रत्येक जिल्हयाची जिल्हा सैनिक कल्याण कार्यालये यांच्या मार्फत राबविल्या जातात.

माजी सैनिकांची व्याख्या

२.१. माजी सैनिकांना दिल्या जाणाऱ्या सेवा/सवलती बाबतची माहिती घेण्यापुर्वी हे जाणून घेणे आवश्यक आहे की, माजी सैनिक कोणाला म्हणावयाचे? सामान्यत: माजी सैनिक म्हणजे सशस्त्र सेना दलाच्या तिन्ही दलापैकी (भूदल/वायुदल/नौदल) कोणत्याही एका दलात सेवा केलेला व्यक्ती अशी कल्पना जनसामान्यात आहे. परंतु नोकरी आणि अन्य सेवा सवलती देण्यासाठी भारत सरकारने माजी सैनिक या शब्दाची व्याख्या निश्चित केलेली आहे. यामध्ये वेळो-वेळी बदल झालेले आहेत. माजी सैनिकांच्या आजतागायत ९ निरनिराळया व्याख्या केलेल्या असून या व्याख्या मुख्यत्वेकरुन सैन्यसेवेतून मुक्त केल्याच्या दिनांकावर अवलंबून आहेत. या कारणामुळे एखादी व्यक्ती माजी सैनिक आहे किंवा कसे याचा निकष त्या व्यक्तीच्या सैन्यसेवेतून मुक्त झालेल्या दिनांकावर अवलंबून आहे. कारण या दिनांकाप्रमाणे त्या व्यक्तीचा ९ व्याख्येपैकी कोणत्या एका व्याख्येत समावेश होतो हे तपासून पाहणे आवश्यक ठरते: -

- **०१ जुलै १९६६ पासून ३० जुन १९६८ या दरम्यान सैन्य सेवेतून मुक्त झालेल्या व्यक्ती.** :- अशा व्यक्ति ज्यांनी भारतीय संघ राज्याच्या सशस्त्र सेनादलात कोणत्याही हुद्यावर (सैनिक किंवा असैनिक) सेवा केलेली आहे आणि त्या सेवेतून मुक्त झालेले असावेत. परंतु ते गैरवर्तन किंवा अकार्यक्षमते मुळे सेवेतून बडतर्फ झालेले नसावेत.

- **०१ जुलै १९६८ पासून ३० जून १९७४ पुर्वी सैन्य सेवेतून मुक्त झालेल्या सैनिकांसाठी** :- अशा व्यक्ति ज्यांनी भारतीय संघ राज्याच्या सशस्त्र सेनादलात कोणत्याही हुद्यावर (सैनिक किंवा असैनिक) सलगपणे कमीत कमी सहा महीन्या पेक्षा जास्त सेवा करुन सेवेतून मुक्त झालेले असावेत. परंतु ते गैरवर्तन किंवा अकार्यक्षमते मुळे सेवेतून बडतर्फ झालेले नसावेत.
- **०१ जुलै १९७४ पासून ३० जून १९७९ पर्यत सैन्य सेवेतून मुक्त झालेल्या सैनिकांसाठी** :-अशा व्यक्ति, ज्याने भारतीय संघ राज्याच्या सशस्त्र सेनादलात कोणत्याही हुद्यावर (सैनिक किंवा असैनिक) शपथविधी नंतर सलगपणे कमीत कमी सहा महिने सेवेनंतर सेवा मुक्त झालेले आहेत.
- **०१ जुलै १९७९ पासून ३० जून १९८७ पर्यत सैन्य सेवेतून मुक्त झालेल्या सैनिकांसाठी** :- अशा व्यक्ति, ज्याने भारतीय संघ राज्याच्या सशस्त्र सेनादलात कोणत्याही हुद्यावर (सैनिक किंवा असैनिक) शपथविधी नंतर सलगपणे कमीत कमी सहा महिने सेवा केली असेल आणि स्वेच्छा निवृत्तीच्या कारणाव्यतिरिक्त सेवा मुक्त केले असेल. जर स्वेच्छा निवृत्तीच्या कारणामुळे सेवा मुक्त

Sainik Welfare, Ghorpadi, Pune
उपसंचालक (प्रशा)
सैनिक कल्याण विभाग, पुणे

केले असल्यास कमीत कमी ५ वर्ष सेवा केलेली असली पाहिजे. परंतु ते गैरवर्तन किंवा अकार्यक्षमते मुळे सेवेतून बडतर्फ झालेले नसावेत.

- **०१ जुलै १९८७ व त्यानंतर सैन्य सेवेतून मुक्त झालेल्या सैनिकांसाठी :-** माजी सैनिक म्हणजे भारतीय संघ राज्याच्या सशस्त्र सेनादलात (भूदल, नौदल, वायुदल) कोणत्याही हुद्यावर (सैनिक किंवा असैनिक) सेवा केलेली आहे आणि जो/जी अशा सशस्त्र दलाच्या सेवेतून निवृत्तीवेतन घेवून सेवानिवृत्त झाला/झाली आहे अथवा जो /जी सशस्त्र सेनादलाच्या सेवेमुळे वैद्यकीय दृष्टीने अपात्र ठरुन सेवामुक्त झाला/झाली असेल व ज्याला/जिला वैद्यकीय निवृत्तीवेतन मिळत असेल किंवा सेवा कालावधीच्या शर्तीनुसार निर्धारित सेवा कालावधी पूर्ण करुन ज्यास सशस्त्र सेवा कालावधीचे सैन्यसेवा उपदान मिळालेले आहे असा, किंवा सशस्त्र दलातून अतिरिक्त (सरप्लस) म्हणून जाहीर करुन सेवामुक्त करण्यात आला असेल.

- **प्रादेशिक सेनेतील व्यक्ती.**

  खाली नमूद केलेल्या प्रादेशिक सेनेतील व्यक्ती ज्या दि. १५.११.१९८६ किंवा त्यानंतर सेवानिवृत्त झालेल्या आहेत अशा खालील नमूद अटी पूर्ण करत असलेल्याना माजी सैनिकांच्या व्याख्येत समाविष्ठ करण्यात आलेले आहे: -

  (१) अखंड अंतर्भूत सेवेनुसार निवृत्ती वेतन धारक.
  (२) ज्या व्यक्तींना वैद्यकीय निवृत्तीवेतन मिळत आहे..
  (३) शौर्यपदक प्राप्त व्यक्ती.

- **आर्मी पोष्टल सर्विसमध्ये सेवा केलेल्या व्यक्ती.**

  अशा व्यक्ती ज्यानी आर्मी पोष्टल सर्विस मध्ये सैन्याचा एक भाग म्हणून त्याच दलातून सेवा करुन सैन्य सेवा कालावधीच्या शर्तीनुसार निर्धारित सेवा कालावधी पूर्ण करुन निवृत्ती वेतन घेत असेल किंवा सैन्य सेवा करत असताना वैदयकीय कारणास्तव निवृत्तीवेतन घेऊन निवृत्त झाले आहेत. तसेचे दिनांक १४ एप्रिल १९८७ पूर्वी आर्मी पोष्टल सर्विसमध्ये सहा महीन्यापेक्षा जास्त वेळ प्रतिनियुक्तीवर होत्या अशा व्यक्तीना माजी सैनिकाचा दर्जास पात्र आहेत.

- **शॉर्ट सर्व्हिस कमिशंड ऑफीसर** ज्यांच्या सेवेचा विहीत कालावधी ५ वर्षाचाच असतो. या ५ वर्षाच्या कालावधीनंतर ते सेवामुक्त झाले असतील तर ते माजी सैनिकाच्या दर्जास पात्र आहेत.

Radhav

उपसंचालक (प्रशा).
सैनिक कल्याण विभाग, पुणे

* **रिक्रुट**:-जे रिक्रुट सैन्य सेवेतून वैद्यकीय कारणास्तव बोर्ड आऊट/सैन्यसेवेतून मुक्त केलेले असतील व त्यांना वैद्यकीय/अपंगत्वाचे निवृत्तीवेतन मिळत असेल तर ते माजी सैनिकाच्या दर्जास पात्र आहेत.

(वरील सर्व वर्गीकरणामध्ये असे सैनिक ज्यांच्या **गैरवर्तनामुळे** किंवा अकार्यक्षमतेमुळे सशस्त्र सेनादलातील सेवा संपुष्टात आणण्यात आलेल्या आहेत किंवा सेवेतून **कमी** करण्यात आलेले आहे किंवा लढाऊ व्यक्ती बनण्यास अपात्र घोषित करुन सशस्त्र दलातून **कमी** करण्यात आले आहे अशा व्यक्ती माजी सैनिकाच्या व्याख्येत येत नाहीत.)

* **माजी सैनिकाच्या विविध व्याख्या आणि त्यांच्या अनुषंगाने नेहमी विचारले जाणारे प्रश्न :** माजी सैनिकांच्या व्याख्येबाबत सामान्यत: ज्या शंका उपस्थित केल्या जातात त्या शंकाचे निरसन निदेशक, पुनर्वसन (DGR) यांनी त्यांचे पत्र क्रमांक-४००८/DGR/S&R/Res-९ दिनांक १७ नोव्हेंबर १९९३ अन्वये केलेले असून याबाबतची माहिती विभागाची वेबसाईट www.mahasainikmaharashtra.gov.in वर देण्यात आलेली आहे.

माजी सैनिक/माजी सैनिक विधवा यांना ओळखपत्र देणेबाबत

३.१. माजी सैनिक/विधवा यांना केंद्र/राज्य शासनाच्या सेवा/सवलती उपलब्ध करुन देण्या करिता माजी सैनिकाच्या व्याखेमध्ये बसत असलेल्या व्यक्तीस माजी सैनिकाचे ओळखपत्र तर सैनिक/माजी सैनिकाच्या मृत्युनंतर त्यांचे विधवा पत्नीस विधवांचे ओळखपत्र जिल्हा सैनिक कल्याण कार्यालयांमार्फत देण्यात येते.

३.२ माजी सैनिकाचा दर्जा ठरविताना सैन्यमुक्तीच्या तारखेच्या कालावधीत अस्तित्वात असलेली माजी सैनिकाची व्याख्या त्याचप्रमाणे सैन्यातून मुक्तीचे कारण, निवृत्तीवेतनधारक आहे किंवा कसे अशा अनेक बाबीं विचारात घेतल्या जातात.

टीप:- काही माजी सैनिक नोकरीच्या निमित्ताने महाराष्ट्रात एका जिल्हयातून दुस-या जिल्हयात स्थलांतरीत होत असतात अशा वेळी ज्या जिल्हयातून ते स्थलांतरित होतात त्या जिल्हयांतील जिल्हा सैनिक कल्याण कार्यालयाकडून घेतलेले माजी सैनिकाचे ओळखपत्र रद्द करण्यासाठी त्यांचेकडे जमा करुन ना हरकत प्रमाण पत्र घेणे आवश्यक आहे. यानंतर ते ज्या जिल्हयात स्थलांतरित होतात त्या जिल्हयातील जिल्हा सैनिक कल्याण कार्यालयाकडे ना हरकत प्रमाण पत्र सादर करुन नवीन ओळखपत्र घेणे आवश्यक आहे. माजी सैनिकाकडे ज्या जिल्हयाचे ओळखपत्र

उपसंचालक (प्रशा).
सैनिक कल्याण विभाग, पुणे

आहे केवळ त्याच जिल्हयात त्या माजी सैनिकाची सर्व कल्याण विषयक कामे, तसेच, आर्थिक मदतीचे अर्ज स्वीकारले जातात.

माजी सैनिकांची नोकरीसाठी नोंदणी

४.१. आरक्षण :- भारतीय सैन्यदलामध्ये अनेकजण वयाच्या १८ ते २१ वर्षे वयात प्रवेश करतात व सुमारे १५ ते २० वर्षे सेवा केल्यानंतर सेवानिवृत्त होतात. त्यावेळी त्यांचे वय सुमारे ३५ ते ४० वर्षाच्या दरम्यान असते. तारुण्यांच्या ऐन उमेदित देशाच्या रक्षणासाठी सेवा केल्यानंतर नागरी जीवनात स्थायिक होण्याकरीता महाराष्ट्र व केंद्र सरकार त्यांना सर्वतोपरी मदत करीत असते. अशा माजी सैनिकांना महाराष्ट्र शासनाच्या विविध खात्यात, महामंडळात व तत्सम संस्थात वर्ग ३ व वर्ग ४ मध्ये प्रत्येकी समांतर आरक्षणा अन्वये १५ टक्के जागा राखून ठेवल्या आहेत. तसेच केंद्र शासनाने आपल्या विविध खात्यात, महामंडळात व तत्सम संस्थात वर्ग ३ मध्ये १० टक्के व वर्ग ४ मध्ये २० टक्के जागा राखून ठेवल्या आहेत.

४.२. नोंदणी - राखीव जागांवर माजी सैनिकांना पुरस्कृत करण्यासाठी सेवा निवृती नंतर माजी सैनिकांचे ओळखपत्र दिल्यानंतर नोकरीसाठी पात्र माजी सैनिकांची नोंदणी रोजगार नोंदणी रजिस्टर मध्ये करण्यात येऊन त्या माजी सैनिकांस रोजगार नोंदणीचे कार्ड देण्यात येते.

४.३. नूतनीकरण-माजी सैनिकाने रोजगारासाठी नाव नोंदणी केल्यानंतर ती तीन वर्षासाठी वैध राहते. त्यानंतर माजी सैनिकांना या नोंदणीचे नूतणीकरण करणे गरजेचे आहे.

४.४. नोकरीसाठी नावे पुरस्कृत करणे: - केंद्र/राज्य शासनाच्या विविध कार्यालयांकडून माजी सैनिकांसाठी राखीव असलेल्या जागांवर भरती करतानां संबंधित जिल्हा सैनिक कल्याण कार्यालयांकडून माजी सैनिकांची यादी कमीत कमी १५ दिवस अगोदर प्राप्त करुन घेतली पाहिजे. त्याशिवाय जाहिरातीद्वारे, दूरदर्शन, रेडिओ, नोटीसबोर्ड व इतर माध्यमातून प्रसिध्दी देवून माजी सैनिकांचे अर्ज प्राप्त करुन घेतले पाहिजेत. जेणेकरुन कोणत्याही पात्र माजी सैनिकांवर अन्याय होणार नाही व दोन्हीही प्रकारच्या माजी सैनिकांना नोकरीच्या संधी उपलब्ध होतील. जर एखादा माजी सैनिक उमेदवार जिल्हा सैनिक कल्याण कार्यालयात नोंदणीकृत नसेल, किंवा काही कारणामुळे त्याचे नाव जिल्हा सैनिक कल्याण कार्यालयामार्फत पाठविण्यात आलेल्या यादीत समाविष्ठ नसेल, तरी असा पात्र उमेदवार जाहिरातीच्या आधारावर संबंधीत कार्यालयाकडे सरळ अर्ज करु शकतो. संबंधित कार्यालयांकडून मागणी पत्र प्राप्त झाल्यानंतर जिल्हा सैनिक कल्याण कार्यालयांच्या रोजगार पटावर नोंदणीकृत माजी सैनिक उमेदवारांमधून त्याच्या नोंदणीची जेष्ठता,

of Sainik Welfare
Korpadi, Pune
उपसंचालक (प्रशा).
सैनिक कल्याण विभाग, पुणे

अर्हता आणि वयोमर्यादा याचा विचार करुन एक जागेसाठी पाच पात्र माजी सैनिकांची नावे पुरस्कृत केली जातात.

४.५. युध्दात/सैन्य सेवेत मृत्यु पावलेल्या किंवा अपंग झालेल्या सैनिकांच्या कुटुंबियास शासकीय सेवेत भरतीकरिता प्राधान्य: - शासन निर्णय दि. ०२ सप्टेंबर १९८३ नुसार सर्व प्रकारच्या कार्यालयांनी (१) माजी सैनिकांसाठी वर्ग ३ व वर्ग ४ मधील आरक्षित असलेल्या १५ टक्के पदांवर भरती करताना युध्द काळात किंवा युध्द नसताना सैन्यातील सेवेमुळे अपंग झालेल्या माजी सैनिकांना १५ टक्के राखीव पदांपैकी उपलब्ध पदांवर प्रथम क्रमाने तसेच सैनिकी सेवेत मृत झालेल्या किंवा अपंगत्व येऊन त्यामुळे नोकरीसाठी अयोग्य झालेल्या माजी सैनिकांच्या कुटुंबातील फक्त एका व्यक्तीला त्या नंतरच्या पसंतीक्रमाने देणे बाबत तरतूद आहे.

सैनिक कल्याण विभाग व विभागाच्या अधिपत्याखालील जिल्हा सैनिक कल्याण कार्यालयांमार्फत राबविण्यात येणाऱ्या योजना/कार्यक्रम

५.१. पुनर्वसन महासंचालनालय, नवी दिल्ली यांच्या योजना.

(क) माजी सैनिकांना पुनर्वसन प्रशिक्षण:- माजी सैनिक व सैन्य सेवेत असताना मृत्यु झालेल्या सैनिकांच्या पत्नी अथवा एका पाल्याला पुनर्वसनासाठी मान्यता प्राप्त पाठयक्रमासाठी प्रशिक्षण व विद्यावेतन जिल्हा सैनिक कार्यालयांमार्फत देण्यात येते.

(ख) युध्दात वीरगती प्राप्त सैनिकांचे अवलंबित/मोहिमेत अपंगत्व प्राप्त सैनिक/शौर्यपदक विजेता यांना गॅस एजेन्शी, पेट्रोल पंप, रॉकेल एजेन्शी करिता ८% आरक्षित जागासाठी पात्रता प्रमाण पत्र पुनर्वसन महासंचालनालयाकडून देण्यात येतात.

५.२. केंद्रिय सैनिक मंडळ, नवी दिल्ली :- माजी सैनिक, त्यांचे कुटुंबिय व सेवेत असणाऱ्या सैनिकांचे कुटुंबिय यांची काळजी वाहणे व त्यांना आवश्यक असलेले सहाय्य देणे हे कल्याण विषयक कार्य केंद्रिय सैनिक मंडळाकडून पार पाडले जाते. केंद्रिय सैनिक मंडळामार्फत आर्मड फोर्सेस फ्लॅग डे फंड (AFFDF)/ आर्मी सेंट्रल वेलफेअर फंड (ACWF)/RMDF मधून देण्यात येणाऱ्या विविध सवलतीबाबत सैनिक कल्याण विभागाची वेबसाईट www.mahasainik.com वर सविस्तर माहिती उपलब्ध करण्यात आलेली आहे.

उपसंचालक (प्रशा)
सैनिक कल्याण विभाग, पुणे

५.३. राज्य शासनाच्या सवलती/योजना :- महाराष्ट्र शासनाने माजी सैनिकांसाठी ज्या योजना घोषित केल्या आहेत त्या योजनांचा लाभ हा केवळ महाराष्ट्र राज्याचे अधिवास असलेले माजी सैनिकांपुरत्याच मर्यादित आहेत. या कारणामुळे राज्य शासनाने घोषित केलेल्या सवलतीचा लाभ घेण्यासाठी अर्ज करतांना आवश्यक भासल्यास माजी सैनिकाच्या अधिनिवासाबाबतचे प्रमाणपत्र जिल्हा सैनिक कल्याण कार्यालयातर्फे मागितले जाते. शासन पत्र क्रमांक-सैकवि-१०००/२७२७/२८ दिनांक २४-११-२००० नुसार एखादा माजी सैनिक महाराष्ट्राचा अधिनिवासी आहे किंवा कसे हे ठरविण्यासाठी मुख्यत्वेकरुन पुढे नमूद केलेल्या दोन अटींची पडताळणी करण्यात येते :-

(क) माजी सैनिक सेवेत प्रवेश करण्याआधी मूलत: महाराष्ट्राचा रहिवाशी असला पाहिजे.

(ख) किंवा, माजी सैनिकाने सैन्यसेवेतून निवृत्त झाल्यानंतर किमान १५ वर्षे महाराष्ट्र राज्यात सलग वास्तव्य केलेले असणे आवश्यक आहे.

(ग) सैन्यामध्ये सेवेत असलेल्या कालावधीत माजी सैनिकाने जर महाराष्ट्र राज्यात नोकरी निमित्ताने निवास केला असेल तर अशा निवासाचा कालावधी हा माजी सैनिकाच्या अधिनिवासाच्या पात्रतेसाठी लक्षात घेतला जाऊ नये.

५.४. महाराष्ट्र राज्य सरकारमार्फत राबविण्यात येणा-या योजना. महाराष्ट्र शासन माजी सैनिकांच्या पुनर्वसन आणि कल्याणासाठी प्रामुख्याने सैनिक कल्याण विभागामार्फत पुढील योजना राबविते :-

(अ) युध्द किंवा युध्दजन्य मोहिमेत धारातीर्थी पडलेल्या जवानांच्या वारसांना/त्यांचे अवलंबितांना सानुग्रह अनुदान : महाराष्ट्रातील बलिदान केलेल्या किंवा अपंगत्व आलेल्या सैनिकांना किंवा त्यांच्या अवलंबितांना मानाने जगता यावे म्हणून महाराष्ट्र शासनातर्फे पुढील प्रमाणे सानुग्रह अनुदान देण्यात येते:-

(१) दिनांक ०१ जानेवारी २०१९ पासून युध्दात, युध्दजन्य परिस्थितीमध्ये तसेच देशातील सुरक्षा संबंधी मोहिमेत, चकमकीत देशाबाहेरील मोहिमेत धारातीर्थी पडलेल्या अधिकारी/जवान यांच्या अवलंबितांना ०१ कोटी रुपयांचे सानुग्रह अनुदान त्यातमधून वीरपत्नीस ६०%, वीरमाता २०% व वीरपित्यास २०% अनुदान विभागून दिले जाते.

Department of Sainik Welfare, Ghorpadi, Pune
सत्यमेव जयते

उपसंचालक (प्रशा).
सैनिक कल्याण विभाग, पुणे

(२) दिनांक ०१ जानेवारी २०१९ पासून युध्दात, युध्दजन्य परिस्थितीमध्ये तसेच देशातील सुरक्षा संबंधी मोहिमेत, चकमकीत देशाबाहेरील मोहिमेत १% ते २५% व आल्यास रू. २० लाख, २६% ते ५०% अपंगत्व आल्यास रु. ३४ लाख आणि ५१ ते १००% अपंगत्व आल्यास रू. ६० लाख सानुग्रह अनुदान दिले जाते.

उपरोक्त अनुदानासाठी जिल्हा सैनिक कल्याण कार्यालय, लाभार्थी व संरक्षण दलाकडून कागदोपत्री पुरावा मागवून प्रकरण सैनिक कल्याण विभागामार्फत शासनास मंजूरी करिता सादर करतात.

(ब) महाराष्ट्र गौरव पुरस्कार योजना: सैन्य सेवेत असताना ज्या सैनिक / अधिका-यांना शौर्यासाठी पदके / पुरस्कार मिळाले त्यांच्यासाठी महाराष्ट्र शासनाने गौरव पुरस्कार सुरु केले आहेत. या योजने अंतर्गत परमवीर चक्र, महावीर चक्र, इ. शौर्यपुरस्कार मिळविणा-या तसेच उत्कृष्ठ सेवा बजावणा-या (परमविशिष्ट आणि विशिष्ट सेवा पदके मिळविणारे) सैनिकांना शौर्यपदक/सेवा पदकानुसार रु. ५०,००० ते रु. ६०,००,०००/- पर्यंत रोख रक्कम देवून गौरवण्यात येते. धारातीर्थी पडलेल्या ज्या सैनिकांना मरणोपरांत पदक बहाल झालेले आहेत अशा शहीद सैनिकांच्या वारसांना दरमहा रु.२५००/- ते ३३,०००/- पर्यन्त रक्कम त्यांचे पुरस्कारानुसार निवृत्तीवेतन (सानुग्रह अनुदान) देय आहे.

क) भरतीपूर्व प्रशिक्षण केंद्र: महाराष्ट्रातून जास्तीत जास्त युवक सैन्यदलात अधिकारी / जवान म्हणून भरती व्हावेत यासाठी सैन्य दलाच्या भरती कार्यक्रमानुसार संबंधित जिल्हयामध्ये सैनिक कल्याण विभागातर्फे पात्र तरुणांसाठी १५ दिवसांची विनामुल्य भरतीपूर्व प्रशिक्षण केंद्रे चालविली जातात. त्याचप्रमाणे नाशिक येथे अधिका-यांच्या भरतीसाठी प्रशिक्षण केंद्रे चालविण्यात येतात.

ड) दुसरे महायुध्द अनुदान: ज्या माजी सैनिकांनी दुस-या महायुध्दात (सन १९३९ ते १९४५) मध्ये भाग घेतला व ज्यांना इतर कोणतेही निवृत्ती वेतन मिळत नाही अशा माजी सैनिकांना अथवा त्यांच्या विधवांना दरमहा रु. ६०००/- प्रमाणे अनुदान दिले जाते.

उपरोक्त योजना व्यतिरिक्त शासकीय सेवेमध्ये वर्ग ३ आणि ४ च्या पदांसाठी १५ टक्के समांतर आरक्षण, पाल्यांसाठी शैक्षणिक सवलत, जमिन, निवाशी प्लॉटस्, गृहनिर्माण योजना, बंदुकीचा परवाना, स्वस्त धान्य दुकान/रॉकेल विक्रीचा परवाना यामध्ये माजी सैनिकांना सवलती/प्राधान्य देण्यात आलेले आहे.

Department of Sainik Welfare, Ghorpadi, Pune
सत्यमेव जयते

उपसंचालक (प्रशा),
सैनिक कल्याण विभाग, पुणे

५.५ सैनिक कल्याण विभागाच्या कल्याणकारी निधी/विशेष निधीमधून राबविल्या जाणा-या योजना :- सशस्त्र सेना ध्वजदिन निधी संकलनाद्वारे संपूर्ण महाराष्ट्रात गोळा करण्यात येणारा निधी ध्वजदिन निधी म्हणून ओळखला जातो. या निधीचा ६० टक्के हिस्सा कल्याणकारी निधी मध्ये तर ४० टक्के हिस्सा विशेष निधीमध्ये वर्ग केला जातो. कल्याणकारी निधीचे व्यवस्थापन मा. मुख्यमंत्री महोदयांच्या अध्यक्षतेखालील राज्य सैनिक मंडळ व त्यास सहाय्य करण्यासाठी मा. मंत्री, माजी सैनिक कल्याण यांच्या अध्यक्षतेखालील राज्य सैनिक मंडळाची कार्यकारी समिती पाहते. त्याच प्रमाणे विशेष निधीचे व्यवस्थापन मा. राज्यपाल यांचे अध्यक्षतेखाली गठीत करण्यात आलेल्या विशेष निधी (महाराष्ट्र) राज्य व्यवस्थापकीय समिती करीत असते. कल्याणकारी निधीमधून राबविण्यात येणाऱ्या योजनाबाबतची माहिती विभागाची वेबसाईट www.mahasainik.gov.in वर देण्यात आलेली आहे. विशेष निधीमधून मुख्यत्वे करुन माजी सैनिकांसाठी बांधण्यात आलेली ३० विश्रामगृहे/माजी सैनिकांच्या मुलां/मुलींसाठी बांधण्यात आलेल्या एकूण ४९ वसतिगृहांच्यावर होणारा खर्च भागविला जातो. ज्या माजी सैनिकांच्या मुलांना वसतिगृहामध्ये दाखला मिळालेला नाही अशा मुलांना वसतिगृह खर्चाची प्रतिपुती म्हणून दर महा ८००/- किंवा वार्षिक ८०००/- इतकी रक्कम अदा करण्यात येते. महाराष्ट्रातील विश्रामगृहे व वसतिगृहांची माहिती विभागाच्या वेबसाईटवर जिल्हास्तरिय माहितीमध्ये देण्यात आलेली आहे.

५.६ छात्रपूर्व प्रशिक्षण केंद्र, नाशिक महाराष्ट्र राज्यामधील सैन्यामध्ये असणा-या अधिकारी वर्गाची संख्या अत्यंत अल्प प्रमाणात आहे. राज्यातील तरुणांना कम्बाईन्ड डिफेस सर्विसेस द्वारे सैन्यदलात अधिकारी म्हणून भरती करण्याच्या उद्देशाने प्रशिक्षणार्थींना लेखी परीक्षासाठी ३ महिन्याचा तर साक्षात्कारासाठी १० दिवसाचे विनामुल्य प्रशिक्षण छात्रपूर्व प्रशिक्षण केंद्राद्वारे दिले जाते.

संगणकीकरण

६.१ राज्यातील माजी सैनिकांच्या विविध कामाविषयी आणि राज्य शासनाच्या व केंद्र शासनाच्या अनेक योजनाविषयीच्या कामत शिघ्रता, सुसूत्रता, अचुकता यामध्ये वृध्दी करुन या समग्र कामांची कार्यक्षमता वाढविणेकामी सैनिक कल्याण विभाग आणि जिल्हास्तरावरील जिल्हा सैनिक कल्याण कार्यालयांकडे संगणकांची उपलब्धता करुन देणे ही सध्याच्या काळाची अनिवार्य गरज विचारात घेऊन सन २००१ मध्ये सर्व जिल्हा सैनिक कल्याण कार्यालयांस संगणक पुरविण्यात आलेले असून कार्यालयाच्या कामाचे संगणकीकरण ऑक्टोबर २००३ मध्ये पुर्ण करण्यात आले आहे.

Department of Sainik Welfare * Ghorpadi, Pune
सत्यमेव जयते

उपसंचालक (प्रशा).
सैनिक कल्याण विभाग, पुणे

४१	केंद्रिय सैनिक बोर्ड , AFFD Fund मधून्न गंभिर अजारासाठी आर्थिक मदत (सैन्यसेवा निवृत्ती वेतन मिळत नसलेल्या माजी सैनिक / विधवाना लागू आहेत)	On line application on ksb.gov.in	
४२.	केंद्रिय सैनिक बोर्ड , रक्षामत्री सहायता फंडातून देन्यात येणाऱ्या आर्थिक मदती	केंद्रिय सैनिक बोर्ड यांचे पत्र क्र. ११९/KSB/B/RMDF/२०१० दि. १९.१०.२०११ मध्ये नमूद आर्थिक मदतीप्रमाणे कागदपत्रे १) लाभाथीर्चा अर्ज २) ओळखपत्राची छायांकीत प्रत ३) विहीत नमुन्याचा अर्ज ४) डिस्चार्ज पुस्तकाची छायांकित प्रत ५) मासिक उत्पन्न रु. ६०००/- च्या आत असल्याबाबत तलाठी/बीडीओ/सरपंच यांचा उत्पन्नाचा दाखला ६) वयाबाबतचा पुरावा	प्रकरण केंद्रीय सैनिक बोर्ड नव दिल्ली यांना ७ दिवसाच्या आत सादर करण्यात येते.
४३.	AGs Branch, AHQ यांचेकडून ACW Fund मधून्न युध्द विधवा/अपंग माजी सैनिक यांना आर्थिक मदत	Rehabilitation & Welfare Section, AG,s Branch, Army HQ पत्र क्र.B/४५३९१/Policy/AG/R& W३ दि. २७.०७.२००३ तसेच सैनिक कल्याण विभागाचे पत्र क्र. १६००२/ACWF/धोरण/सैकवि-१६ दिनांक ०९ सप्टेबर २००२ मध्ये नुमूद योजनानुसार ü कागद पत्रे	प्रकरण AG,s Branch, Arm HQ नवी दिल्ल यांना ७ दिवस आत सादर करण्यात येते.

Department of Sainik Welfare * Ghorpadi, Pune *

उपसंचालक (प्रशा).
सैनिक कल्याण विभाग, पुणे

धन्यवाद !

Department of Sainik Welfare
सत्यमेव जयते
Ghorpadi, Pune